

KULTŪRA • MOKSLAS • VALSTYBĖ • ATEITIS

Sohailo Innayatullah (Sohail Inayatullah) straipsnio „Iš žinių saugotojų į žinių kūrėjus“ apžvalga

(Sohail Inayatullah (2015) From Knowledge Keepers to Knowledge Creators, Public Library Quarterly, 34:4, 310-317, DOI: 10.1080/01616846.2015.1106888)

Žymus futurologas, kauzalinės sluoksninės analizės (angl. *causal layered analysis*) pradininkas, remdamasis Australijoje vestų seminarų patirtimi ir jų dalyvių mintimis bei taikydamas naratyvinės įžvalgos metodus ir kauzalinės sluoksninės analizės principus, savo straipsnyje pateikia bibliotekų ateities scenarijus ir naratyvus, modeliuoja bibliotekų ateitį.

Pasak autoriaus, bibliotekų ateitis atrodo niūri. Taip yra žvelgiant iš keleto perspektyvų: demografinės – didėja vidutinis kvalifikuotų bibliotekininkų amžius, technologinės – dėl informacijos protrūkio atsirado elektroninės arba internetinės bibliotekos (angl. *cybraries*). Ginčijama ilgaamžė bibliotekos tradicija – būti „fondais“, lygiai kaip ir tai, kas turėtų kaupti tokius „fondus“ ir sisteminti juose esančią informaciją. Pateikiamos keturios galimos bibliotekų perspektyvos: (1) taupaus režimo, menko pajėgumo informacijos mašina, orientuota į rinkos poreikius, rizikuojanti tapti „informacinio aptarnavimo punktu“; (2) grįžtama į bendruomenę, prie žmonių ugdymo ir švietimo: biblioteka ne kaip informacijos platinimo centras, o būrimosi vieta; (3) žinių plėtros centras, kuriame dirba aukštos kvalifikacijos bibliotekininkai-žinių tyrinėtojai; (4) ofšorinis užsakomųjų paslaugų centras; iš tikrųjų tai būtų bibliotekos mirtis: jos funkcijas perimtų pasaulinių skaitmeninio turinio tiekėjų rinka. Viena yra aišku – biblioteka, kokia ji yra dabar, neturi ateities.

Prasidėjus pasaulio skaitmeninimui, bibliotekos kaip žinių bazės susidūrė su konkurencija, joms iškilo būtinybė iš naujo įvertinti ir apibrėžti savo paskirtį, teikiamas paslaugas, verslo modelius, misiją. Žaidybinio švietimo (angl. *edutainment*) ir recenzuojamos informacijos mainų pasaulyje biblioteka galėtų būti ne vien tik žinių talpykla, bet ir kūrybinė žinių laboratorija.

Dauguma bibliotekininkų sakė besijaučią „įstrigę tarp dviejų pasaulių“ – fondų pasaulio bei atsirandančio globalizuoto, privatizuoto, į naudotojus orientuoto, lėšų stygiaus varginamo pasaulio. Tai nereiškia, kad neigiamai žiūrima į žinių ekonomiką ar jaučiama antipatija jai – taip paprasčiausiai nusakoma, kokioje įtemptoje aplinkoje gyvenama.

Buvo apibūdinama ir kitaip. Kai kurie dalyviai biblioteką lygino su virsmo epicentre atsidūrusiu drugeliu. Jiems tai reiškė jaudrinančią ir tyrinėti skatinančią būseną. Kitiems drugelio metafora atrodė per stingi. Pagal juos labiau tiktų galvosūkio su vis naujomis dalimis ir be išsprendimo galimybės metafora – ypač žinant kad bibliotekininkai yra įtraukti į milžiniškų pokyčių srautą be aiškios savo galutinės būsenos perspektyvos.

Vienas iš dalyvių, mokslinės fantastinės literatūros aistruolis, bibliotekininkų vaidmenį įsivaizdavo kaip virtualios tikrovės generavimo įrenginių – tokių kaip televizijos seriale „Žvaigždžių kelias“ (*Star Trek*) – kūrėjais. Jie kurtų informacijos ir žinių taisykles bei gaires, kurias taikydami bibliotekų lankytojai galėtų patirti kitus pasaulius. Bibliotekininkas liktų bibliotekos struktūros dalimi, tačiau šios struktūros pagrindu būtų kuriama erdvė, kurioje lankytojai galėtų tyrinėti „dar nematytas nuostabias vietas“ ir jose laikinai apsigyventų.

Šią idėją pratęsia kito dalyvio matymas – ateities biblioteka kaip atomo ir elektrono santykis, energijų mainai. Tai reikštų, kad nuo klasifikavimo ir saugojimo profesinio modelio judama link žinių modelio, grindžiamo tarpusavio mainais, bendra kūryba ir netgi bendromis jėgomis atliekamu saugojimu.

Bene labiausiai įtikinamas ir visus labiausiai patraukęs apibūdinimas buvo „sodininkas-novatorius“. Tai eksperimentuojantis bibliotekininkas, pasirengęs rizikuoti priimdamas koncepcinius sprendimus, žaisti, permąstyti informaciją ir žinias.

KULTŪRA • MOKSLAS • VALSTYBĖ • ATEITIS

Nors tai tik vaizdingos metaforos, jos gimsta iš realiai jaučiamo susirūpinimo. Rinkos iššūkis tam, ką bibliotekų specialistai laiko visuomenine vertybe ir moraline teise, žemina jų orumą ir juos slegia. Dauguma šiuose renginiuose dalyvavusių bibliotekininkų, o taip pat ir tie, kurie dalyvauja įvairaus lygmens šios srities valdymo struktūrose, norėtų likti patvariame pasaulyje, kuriame tvarkomos knygos ir tęsiama kilminga gėrio, tiesos bei grožio tradicija. Tačiau jie žino, kad pasaulis neleis tokiai padėčiai tęstis. Ateitis turi būti kitokia. Būtinai nauji scenarijai, derantys su sisteminiais pokyčiais ir nauja, visumine, pasaulėžiūra.

Atliekant kauzalinę sluoksniinę analizę, reiškinys tiriamas šiais keturiais aspektais: (1) „standartinis požiūris“ (dabar bibliotekų pagrindą sudaro skolinamos knygos, naujoje tikrovėje tai turėtų būti žmonių judėjimas); (2) „sisteminis požiūris“ (dabar – knygos, jų sisteminimas ir priežiūra; naujoje tikrovėje – seminarai, trimatis spausdinimas, žmogaus smegenų ir kompiuterio sąsaja, virtualios programos, knygos, el. knygos, naujoviško dizaino bibliotekų erdvė); (3) „pasaulėžiūra“ (dabar – profesionali pagalba, naujoje tikrovėje – bendra kūryba); (4) „metafora“ (dabar – „fondų saugotojas“, naujoje tikrovėje – „sodininkas-novatorius“).

Įvairiuose Australijos regionuose vykusiuose bibliotekų ateičiai skirtuose renginiuose išsikristalizavo bibliotekų ateities scenarijai ir naratyvai. Pirmasis iš jų – „skaitmeninis dinosauras“. Šio scenarijaus naratyvas yra „bibliotekos dabar tylesnės, negu kada nors anksčiau“. Vis mažiau gyventojų skolinasi knygas. Didėja vidutinis bibliotekininkų amžius. Toliau mažinamos biudžeto lėšos, nes įstatymų leidėjų nuomone, gyventojų reikmės geriau tenkinamos naudojant rinkos priemones. Argi *Google* ir panašūs įrankiai ne sėkmingiau kaupia ir tvarko informaciją?

Antrasis scenarijus – „vienas langelis“. Šio scenarijaus naratyvas yra „bendruomenės širdis“. Nors vis mažiau gyventojų skolinasi knygas, fizinių ir elektroninių bibliotekų lankytojų skaičius auga. Bibliotekos kartu su gyventojais kuria žinias ir informaciją. Jei taip būtų, tam tikra bibliotekininkų patirtis taptų nebereikalinga; užuot buvę „atsakytomis“ į klausimą („kur galėčiau rasti šią knygą?“), jie kartu su kitais technologijose nutuokiančiais piliečiais leistųsi į kelionę įsivaizduodami ir kartu kurdami naują tikrovę. Viena Australijos biblioteka, pajutusi tokios ateities pradžią (apsilankymų joje skaičius jau viršija skolinamų knygų skaičių), pasielgė išmintingai – savo biudžetą priderino prie „įžengiančių pro jos duris“.

Trečiasis scenarijus – „dar nematyta nuostabi vieta“. Pirmieji du modeliai nusako artimą ir netolimą ateitį, trečiasis – jau apie tolimesnę perspektyvą. Remdamiesi seniai žadamais žmogaus smegenų ir virtualios tikrovės mokslinių tyrimų pasiekimais, bibliotekininkai pamažu suvoks biblioteką kaip vietą, iš kurios galima virtualiai saugiai keliauti ten, kur dar niekada nebūta. Trečiajame ateities scenarijuje bibliotekininkai kartu su dirbtinio intelekto bendrovėmis kuria virtualią edukacinę erdvę, kurioje patiriami svarbūs istoriniai įvykiai arba būsima tikrovė. Šioje srityje neabejotinai pirmas privačios bendrovės, tačiau bibliotekos taptų vieta, kur virtualios tikrovės kūrimo įrenginiai ir žmogaus smegenų bei kompiuterio sąsajos būtų viešai prieinamos. Bibliotekininkai-žinių tyrinėtojai pasidarytų patirties kūrėjais ir tyrinėtojais.

Ketvirtasis scenarijus – „biblioteka-leidykla“. Šiame scenarijuje biblioteka keičiasi iš esmės: nuo knygų kaupimo, tvarkymo ir saugojimo ji pereina prie knygų leidybos. Yra daug kliūčių, kad tokia ateitis taptų tikrove, tačiau galima įžvelgti nišą tarp savileidybos ir stambios tarptautiniu mastu veikiančios leidyklos su jos aukštomis paslaugų kainomis, kurią bibliotekos galėtų užimti. Jauni pradedantys autoriai galėtų startuoti leisdami savo kūrinius padedami vietinės bibliotekos. Bibliotekų lankytojai jas žymėtų kaip „patinkančias“ arba viešintų. Bibliotekos galėtų pirmauti taip pat ir naujai atsirandančioje veiklos srityje – išmaniųjų interaktyvių ir dėvimųjų knygų leidyboje.

Vienu metu gali vykti ir keletas scenarijų. Bus bibliotekų ir bibliotekininkų, kurie eis skaitmeninių dinosaurų keliu, o skaitmeninės ir žmogaus smegenų mokslo revoliucijų asteroidai bei privatizavimo bangos juos nušluos.

KULTŪRA • MOKSLAS • VALSTYBĖ • ATEITIS

Galbūt liks vietos ir retrobibliotekoms – su ilgai grojančiomis plokštelėmis, kaip grįžimas prie kokybės ir socialinio teisingumo.

Priimtinausiu pripažintas naratyvas – „sodininkas-novatorius“ – leidžia veikti lanksčiai ir tikslingai; jis yra tinkamiausias bibliotekininkų ateičiai transformuoti.

Informacija nebeegzistuoja izoliuotai (ir statiškai) knygoje. Thomo Freyaus (Thomas Frey), DaVinci instituto vadovo ir žurnalo *The Futurist* įžanginių straipsnių autoriaus, nuomone, bibliotekos turi tapti idėjas gimdančiais „susiekiančiais tinklais“. Taikydamos kartotinius verslo modelius, grindžiamus idėjų mainais, pastabomis, grįžtamuju ryšiu ir bendradarbiavimu, bibliotekos galėtų transformuotis į „reikšmingas įžvalgas telkiančią aplinką“.

Apie autorių

Sohailas Inayatullah yra Tamkango universiteto (*Tamkang University*) (Taivanis), Sanšain Kosto (*University of the Sunshine Coast*) (Australija) universiteto ir Makverio universiteto (*Macquarie University*) (Australija) profesorius; svetainės www.metafuture.org bendrasavininkis; Pasaulio ateities draugijos patariamąsios tarybos narys.

Daugiau informacijos apie bibliotekų plėtros tendencijas, ateities vizijas ir tyrinėjimus galima rasti šiais adresais:

2014 m. IFLA pasaulinio bibliotekų ir informacijos kongreso Viešųjų bibliotekų sekcijos pagalbinės konferencijos „Viešųjų bibliotekų ateitis globalizuotame skaitmeniniame pasaulyje“ pranešimai
<http://www.ifla.org/publications/node/8974?og=49>

Amerikos bibliotekų asociacijos (ALA) Bibliotekų ateities centro tinklalapis
<http://www.ala.org/transforminglibraries/future>

“The Next Web” portalo straipsnis bibliotekų ateities tema
<http://thenextweb.com/insider/2013/08/22/the-future-of-libraries/#gref>
„Patinka mums tai ar ne, Vikipedija yra biblioteka.“

Internetinio žurnalo „Slate“ straipsnis apie bibliotekų plėtros tendencijas ir jų ateities vizijas
http://www.slate.com/articles/life/design/2014/04/the_future_of_the_library_how_they_ll_evolve_for_the_digital_age.html

„<...> bibliotekų ateitį turi nuspręsti ne nostalgikškai nusiteikę mokslininkai ar savo darbo vietas siekiantys išsaugoti bibliotekininkai – jos vizija turi gimti dialogo su visuomene metu.“